

Установа “Дзяржаўны музей гісторыі беларускай літаратуры”

Артыкул

“Калок свой мілейшы, як чужыя клямкі...”

З гісторыі музея-сядзібы Францішка Багушэвіча “Кушляны”

(Навукова-папулярны часопіс “Беларускі музей”, чэрвень 2020 - №2)

Аўтар:

вядучы метадыст

аддзела навукова-метадычнай і
каардынацыйнай работы

Ушылава Таццяна Вячаславаўна

Мінск 2020

“Кепска ж мая хатка, падваліна згніла,
 І дымна, і зімна, а мне яна міла;
 Не буду мяняцца хоць бы і на замкі, –
 Калок свой мілейшы, як чужыя клямкі”
 Ф.Багушэвіч “Мая хата”

Сёлета адзначаецца 180-годдзе з дня нараджэння знакамітага паэта-дэмакрата, публіцыста і грамадскага дзеяча Францішка Багушэвіча. Трыццаць гадоў існавання адмераў і ўнікальны для краіны музей – музей-сядзіба пісьменніка ў Кушлянах (філіял Дзяржаўнага музея гісторыі беларускай літаратуры). Даследчыкі жыцця і творчасці Францішка Багушэвіча неаднойчы прыкмячалі, што пісьменніка нібыта апякала “яго зорка”, ратавала ад вялікіх непрыемнасцяў, спрыяла неабходным сустрэчам і іншым акалічнасцям. Ці не тая самая “зорка” зберагла для нас пісьменніцкую сядзібу?

Літаратурная карта Беларусі насычана разнастайнымі кропкамі, цікавымі для наведвання. Гэта і месцы, дзе нарадзіліся выбітныя пісьменнікі, і месцы, дзе ствараліся знакавыя творы, і месцы, дзе адбываліся падзеі, якія ўвайшлі ў гісторыю беларускай літаратуры ці былі апісаныя ў творах.

Знакамітыя словы Францыска Скарыны пра родныя мясціны, да якіх усе маюць вялікую ласку, падцвярджаюць цікаўнасць турыстаў да сядзіб і хат, з якіх выйшлі выбітныя пісьменнікі. Сёння аматары беларускай літаратуры і гісторыі могуць выправіцца ў вандроўкі па шматлікіх літаратурных мясцінах: музей-сядзіба Міцкевічаў у Завоссі, фальварак “Ракуцёўшчына”, музей на радзіме Янкі Купалы ў Вязынцы, музей на радзіме Якуба Коласа ў Акінчыцах, музей Кузьмы Чорнага ў Цімкавічах, музей-хата Петруся Броўкі ў Пуцілкавічах, музей-дача Васіля Быкава і г.д. Але сядзіб пісьменнікаў, якія жылі і займаліся літаратурнай творчасцю ў XIX ст., не захавалася, за выключэннем адной. Філіял Дзяржаўнага музея гісторыі беларускай літаратуры “Музей-сядзіба Францішка Багушэвіча “Кушляны” – гэта яскравы прыклад адзінай добра захаванай сядзібы пісьменніка XIX ст.

Сядзіба Францішка Багушэвіча размешчана на паўднёва-заходняй ускраіне вёскі Кушляны Смаргонскага раёна Гродзенскай вобласці. Гісторыя сядзібы ўзыходзіць да XVIII ст., калі ў 1749 г. за 450 злотых маёнтак набыў Антон Багушэвіч (прапрадзед паэта). Францішак Багушэвіч, як вядома, нарадзіўся 21 сакавіка 1840 г. у фальварку Свіраны недалёка ад Вільні. У перыяд 1841-1846 гг. сям'я перабралася ў спадчынны маёнтак, і свядомыя гады жыцця пісьменніка прайшлі ў Кушлянах. Пасля паўстання 1863-1864 гг. Ф.Багушэвіч, ратуючыся ад рэпрэсій, выехаў з тэрыторыі Беларусі амаль на 20 гадоў. Толькі ў 1884 г. пісьменнік вярнуўся ў Вільню, а ў 1896 г. стаў паўнапраўным гаспадаром сядзібы, пабудаваў новы дом побач са старым бацькоўскім. У маі 1898 г. творца, будучы ўжо цяжка хворым, перабраўся туды на сталае жыццё, дзе ў 1900 г. памёр. Да 1940-х гг. нашчадкі паэта жылі ў спадчынным маёнтку. Пасля Багушэвічаў сядзіба здавалася ў арэнду да 1951 г.

Музей-сядзіба Францішка Багушэвіча з'яўляецца класічным прыкладам літаратурна-мемарыяльнага музея не толькі таму, што там прайшлі дзяцінства,

юнацтва і апошнія гады жыцця пісьменніка. Менавіта там творца карпатліва працаваў над складаннем слоўніка беларускай мовы, там падрыхтаваў зборнік “Беларускія апавяданні Мацея Бурачка” і трэці зборнік вершаў “Скрыпачка беларуская”. На жаль, лёс твораў дагэтуль невядомы. Сем’і ўнучак пісьменніка Габрыэлі і Канстанцыі, уцякаючы пасля вайны з Кушлянаў у Польшчу, схавалі толькі лісты Элізы Ажэшкі да іхняга дзеда. Верагодна, значная частка архіва Францішка Багушэвіча згубілася падчас вайны.

У адрозненні ад іншых літаратурна-мемарыяльных музеяў будынку музея-сядзібы Ф.Багушэвіча XIX ст. добра захаваліся. Сёння комплекс у Кушлянах уключае сядзібны дом, капліцу, абору і парк. Сядзібны дом – прамавугольная ў плане 1-павярховая зрубная пабудова пад высокім 2-схільным дахам. Па фронту галоўнага фасада адкрытая слупавая галерэя-навес з дашчатым парапетам. Планіроўка дома анфіладная, уваходы з боку галоўнага і бакавога фасадаў.

З малых архітэктурных форм засталася драўляная капліца – цэнтрычнае ў плане збудаванне каркаснай канструкцыі з шатровым дахам-навесам. Мясцовая назва капліцы “Народная воля”. Паводле падання, першапачатковая капліца была зроблена рукамі Францішка Багушэвіча і яго блізкіх у памяць ахвяр нацыянальна-вызваленчага паўстання 1863-1864 гг. Не ацалела драўляная скульптура “Укрыжаванне”, якая да 1939 года знаходзілася ў капліцы.

Добра захавалася гаспадарчая мураваная абора, якая знаходзіцца на паўднёвым захадзе ад сядзібнага дома. Неабходна падкрэсліць і меркаванне пра тое, што Францішак Багушэвіч рабіў абору мураванай з мэтай паказаць сваім суседзям, што на пабудову такога тыпу не варта марнаваць дрэва, трэба берагчы прыродныя рэсурсы. Гэтаакалічнасць падкрэслівае прагрэсіўнасць поглядаў Ф.Багушэвіча не толькі на творчасць, але і на паўсядзённыя пытанні. Сёння ў каменнай аборы месціцца выстава прылад працы і прадметаў побыту беларускага сялянства канца XIX ст. – пачатку XX ст.

Да нашых дзён захавалася адкрытая азелянёная пляцоўка, якую ўтвараюць парк з садам, падзеленым сеткай алей. Па ўспамінах сучаснікаў Багушэвіча, перад паэтавым домам некалі рос вялікі сад, які працягваўся да поплава. Сёння сярод насаджэнняў пераважаюць ліпа, клён, елка. Праз каштанавую прысаду наведвальнікі могуць трапіць да каменя памяці Францішка Багушэвіча.

Калі не стала пісьменніка, блізкія і сябры ініцыявалі выбіццё на валуне надпісу “Pamięci Macieja Buraczka”. Сам творца любіў прыходзіць у гэтае месца, і, па ўспамінах сучаснікаў, пісаць там вершы і хаваць іх у адмысловыя схованкі пад камень. Валун стаў сапраўдным месцам паломніцтва ў Кушлянах. Да знакавых месцаў на тэрыторыі сядзібы можам аднесці і Лысую гару – узвышша, дзе сям’я Багушэвічаў любіла бавіць час.

У 1972 г. Беларусь наведвала ўнучка паэта Станіслава Тамашэўская. У архіве Уладзіміра Содаля, які захоўваецца ў Дзяржаўным музеі гісторыі беларускай літаратуры, знаходзім схематычны план сядзібы пісьменніка ў Кушлянах. План быў складзены паводле накіду Станіславы (усе назвы аб’ектаў падаюцца згодна ўспамінаў унучкі Францішка Багушэвіча). Верагодна, такі абрыс сядзіба Багушэвічаў мела ў першыя дзесяцігоддзі XX стагоддзя.

У пасляваенным перыядычным друку можам адсачыць артыкулы, у якіх уздымаецца пытанне пра далейшы лёс сядзібы пісьменніка. Так, у газеце “Літаратура і мастацтва” за 1948 г. адзначаецца, што яшчэ ў 1946 г. у доме былі рэчы, якія некалі належалі паэту. Адзначаецца, што там былі таксама мэбля, рэшткі бібліятэкі, рукапісы, партрэты і фатаграфіі сям’і Багушэвіча. Але на момант выхаду артыкула ўсё гэта ўжо знікла. Акрамя гэтага, аўтар адзначае, што гонтавы дах дома згніў, аброс мохам, а замест былога ганку застаўся адзін спарэхнелы слупок. У артыкуле Віталія Вольскага для газеты “Літаратура і мастацтва” за 1950 г. таксама ўзгадваецца пра велізарную бібліятэку Багушэвіча, ад якой амаль нічога не засталася. У допісах адзначаецца неабходнасць захаваць гісторыка-культурную каштоўнасць і стварыць там музей з бібліятэкай.

Добры стан сядзібна-паркавага комплексу з 1951 г. і да моманту стварэння музея – справа захавальніка і вартаўніка сядзібы, прыхільніка творчасці пісьменніка Міхаіла Ляпехі. У 1948 г. у Кушлянах з’яўвіўся першы калгас. Гаспадарчыя пабудовы прыстасавалі пад ферму. Першапачаткова Міхаіл Ляпеха працаваў загадчыкам на ферме, а потым стаў вартаўніком сядзібы. У 1951 г. у доме быў зроблены рамонт: пакрыты бляхай дах, веранда стала зашклёнай і ўваход стаў па цэнтры хаты, што змяніла першапачатковы выгляд пісьменніцкай сядзібы. У доме быў арганізаваны клуб і Кушлянская сельская бібліятэка імя Францішка Багушэвіча. Паводле Алеся Жамойціна, загадчыка філіяла, намаганнімі Міхаіла Ляпехі ў сядзібу былі вернуты крэслы, фартэпіяна і іншыя рэчы.

З архіва даследчыка Уладзіміра Содаля ў музей трапіў сшытак з водгукамі наведвальнікаў, якія пабывалі ў Кушлянскай сельскай бібліятэцы з 26 мая 1970 г. па 23 красавіка 1971 г. Аналіз крыніцы дазваляе сцвярджаць, што ў дадзены перыяд сядзібу пераважна наведвалі школьнікі і служачыя з розных гарадоў і вёсак Беларусі (Валожын, Крэва, Гальшаны, Мінск; Ашмянскі, Смаргонскі, Ганцавіцкі, Маладзечанскі, Лідскі, Мастоўскі раёны). Цікавымі з’яўляюцца водгукі членаў фальклорнай навуковай экспедыцыі Акадэміі Навук БССР за подпісам Арсеня Ліса і ад наведвальнікаў з Польшчы. Пераважная большасць запісаў уключае ў сябе пажаданне, каб у сценах сядзібы быў створаны музей Ф.Багушэвіча. Адметнасць некаторых водгукаў у тым, што наведвальнікі дзякуюць за экскурсію па “дому-музею”. Гэтае ўражанне знаходжання менавіта як у музеі ствараў незвычайны захавальнік.

Акрамя функцый вартаўніка Міхаіл Ляпеха выконваў і функцыі экскурсавода: ведаў шмат вершаў Ф.Багушэвіча, дэкламаваў іх на памяць, калі праводзіў экскурсіі. Сучаснікі ўзгадваюць, што захавальнік сядзібы валодаў грунтоўнымі ведамі пра Францішка Багушэвіча. Нягледзячы на ўзрост і побытавыя праблемы, Міхаіл Ляпеха пражыў у хаце Францішка Багушэвіча да 1988 г. Дзякуючы яму, сядзіба, якая доўгі час не мела статуса гісторыка-культурнай каштоўнасці, захавалася да нашага часу.

Важным этапам у пераўтварэнні бібліятэкі ў доме пісьменніка ў музей стала дзейнасць Анатоля Янца, які ўзначальваў калгас у Кушлянах з 1980 па 1987 гг. Агульнымі намаганнімі калгаса, улад Смаргонскага раёна і творчай

інтэлегенцыі ў Кушлянах у 1983 г. было арганізавана літаратурнае свята. У той год удзячныя кушлянцы пасадзілі каля каменя памяці паэта-земляка 60 саджанцаў дуба (па колькасці пражытых пісьменнікам гадоў). Сіламі мясцовых майстроў была адбудавана новая капліца на падмурку і на ўзор старой. Стараннямі Анатоля Янца была складзена дакументацыя на рэстаўрацыйныя работы па сядзібе Ф.Багушэвіча. У выніку ўсіх намаганняў, Пастановай Савета Міністраў БССР ад 18.02.1988 № 32 сядзіба Ф.Багушэвіча была вызначана як помнік гісторыі, пасля таго пачаліся рэстаўрацыйныя работы па яе аднаўленні. З 1988 г. і па сённяшні дзень загадчыкам філіяла і захавальнікам спадчыны пісьменніка з'яўляецца Алесь Жамойцін.

Да 150-годдзя з дня нараджэння паэта ў 1990 г. быў рэалізаваны праект рэстаўрацыі сядзібы, распрацаваны навукова-вытворчымі майстэрнямі “Белрэстаўрацыя”. У будынку сядзібы былі адноўлены падмурак, франтоны, дах і першапачатковая планіроўка дома, перароблена галерэя-навес. На тэрыторыі былі адноўлены абора і студні.

У доме пісьменніка, намаганнямі супрацоўнікаў Дзяржаўнага музея гісторыі беларускай літаратуры, створана літаратурна-дакументальная экспазіцыя, прысвечаная жыццю і творчасці Францішка Багушэвіча. Над навуковай канцэпцыяй музея працавалі Ніна Цвірка, Ірына Марачкіна і Валянціна Ціханавецкая. Мастацкае афармленне ажыццявіў Генадзь Чысты. Для наведвальнікаў Музей адкрыўся 2 чэрвеня 1990 г. У доме былі адноўлены два мемарыяльныя пакоі – гасцёўня і кабінет. Літаратурная экспазіцыя месціцца ў некалькіх залах і адлюстроўвае жыццёвы і творчы шлях паэта. У экспазіцыі размешчаны мемарыяльныя рэчы, матэрыялы і дакументы па гісторыі XIX ст., выданні твораў паэта.

Важнымі этапамі ў гісторыі музея стала наданне статусу гісторыка-культурнай каштоўнасці сядзібнаму комплексу “Музей-сядзіба Францішка Багушэвіча “Кушляны” з прысваеннем III катэгорыі каштоўнасці ў 2005 годзе, і змяненне III катэгорыі на II ужо ў 2019 годзе.

Сёння філіял Дзяржаўнага музея гісторыі беларускай літаратуры “Музей-сядзіба Францішка Багушэвіча “Кушляны” з’яўляецца адным з любімых месцаў аматараў беларускай літаратуры і гісторыі. Музей уключаны ў шэраг турыстычных маршрутаў. Наведвальнікі могуць апынуцца ў атмасферы XIX ст. і прайсці шляхамі Францішка Багушэвіча дзякуючы захаванаму сядзібна-паркаваму комплексу, экспазіцыі і асабістым рэчам пісьменніка і яго сям’і. Добрай традыцыяй стала правядзенне “Кушлянскага фэсту” – штогадовага свята на радзіме пісьменніка, дзе прымаюць удзел народныя майстры, музыкі, этнаграфічныя суполкі, літаратуразнаўцы і прыхільнікі творчасці Францішка Багушэвіча.

У гэтым годзе да дня нараджэння пісьменніка Дзяржаўны музей гісторыі беларускай літаратуры падрыхтаваў часовую экспазіцыю ў Мінску, дзе прадстаўлены цікавыя матэрыялы, звязаныя, у тым ліку, і з гісторыяй сядзібы Багушэвічаў.

Родныя мясціны пісьменніка, уцалелыя будынкi з усёй прылеглай тэрыторыяй, самі краявіды, дарогі, з якімі было звязана яго жыццё, маюць

вялікае значэнне для вывучэння і асэнсавання творчасці пісьменніка, узнаўлення яго біяграфіі. На дадзены момант філіял “Музей-сядзіба Францішка Багушэвіча “Кушыяны”, акрамя функцый музея, з’яўляецца ўнікальнай гісторыка-літаратурнай крыніцай, якая захавалася дзякуючы неабыхавым да нашай гісторыка-культурнай спадчыны людзям: ад захавальніка бібліятэкі і старшыні калгаса да простага наведвальніка, які пакінуў на паперы сваё жаданне ўбачыць у Кушыянах музей, прысвечаны выбітнаму беларускаму пісьменніку.

А.І.І.Б.а